

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ СУЧАСНОГО БАНКУ: ЗМІСТ, СПЕЦИФІКА, ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 4(39), с. 169–173

Досліджуються принципи управління фінансами сучасного банку в контексті триваючих процесів глобалізації та формування глобальних фінансових ринків, зміст та роль сукупності принципів як системи, а також специфіка кожного з її елементів. Центр уваги зосереджено на аналізі засобів втілення принципів управління фінансами в поточній діяльності банків як фундаментальної гарантії стабільності їх функціонування.

Трансформаційні зміни у фінансових відносинах на початку ХХІ ст. зумовили необхідність перегляду концепції банківських фінансів з урахуванням останніх подій на світовому фінансовому ринку. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є питання формування наукових підходів до аналізу банківської діяльності та фінансів банку, і, зокрема, — до розробки нових моделей ефективного управління фінансами банку як надійної гарантії стабільності їх функціонування. Очевидно, що без певного теоретичного усвідомлення нової ролі фінансів банків та їх складових, інструментів і методів регулювання неможлива побудова діючого фінансового механізму функціонування і розвитку будь-якого сучасного банку [1, 15]. Більше того, на сучасному етапі розвитку економічної думки у фінансовій галузі вчені здійснюють багато наукових досліджень, мета яких полягає саме у виявленні тих фундаментальних взаємозв'язків, що формуються між процесом управління фінансами банків та стабільним розвитком і функціонуванням банківської системи і фінансової системи в цілому [2, 54–55]. Таким чином, постає об'єктивна потреба подальших науково-теоретичних досліджень проблематики управління фінансами банків з метою забезпечення стабільності їх розвитку та функціонування.

На сьогодні управління фінансами банків ґрунтується на принципах господарської самостійності, самофінансування, матеріальної зацікавленості та матеріальної відповідальності, підвищення прозорості результатів фінансової діяльності, принципу забезпечення фінансовими резервами і саморегулювання. Проаналізуємо зміст кожного з наведених принципів.

Принцип господарської самостійності передбачає надання повної самостійності банку в розробленні фінансової стратегії і тактики, а також у прийнятті рішень до напрямів вкладень фінансових ресурсів та видів операцій. Банківські установи незалежно від форми власності самостійно визначають сфери та галузі кредитування й інвестування економіки, джерела фінансування з метою отримання прибутку. Фінансовий ринок стимулює банківські установи до пошуку додаткового фінансового капіталу. Банківські установи, як і інші підприємства, для отримання додаткового прибутку можуть здійснювати короткотермінові й довготермінові фінансові інвестиції у формі придбання цінних паперів інших підприємств і держави та через участь у формуванні статутного капіталу інших підприємств. Однак про повну господарську самостійність банку не можна вести мову, оскільки держава регламентує окремі напрями банківської

діяльності. Банки не мають права займатися торгівлею і страховими операціями, в законодавчому порядку сплачують необхідні податки відповідно до встановлених ставок, беруть участь у формуванні позабюджетних фондів; держава визначає їх амортизаційну політику.

Принцип самофінансування означає здійснення фінансової діяльності банку з метою створення умов для сплати фінансових зобов'язань, реалізація цього принципу забезпечує його конкурентоспроможність на ринку банківських послуг. Самофінансування означає повну самоокупність витрат на створення та продаж банківських продуктів і послуг, наявність коштів для інвестування в інноваційні технології та нові послуги. Тобто самофінансування передбачає фінансування не тільки процесів відтворення, а й розвитку банку за рахунок власних фінансових ресурсів.

Об'єктивна необхідність принципу матеріальної зацікавленості та відповідальності обґрунтована основною метою управління фінансовою діяльністю банку, якою є отримання прибутку. У кожному банку формується система мотивації, яка визначає засоби заохочення та показники оцінки діяльності підрозділів банку й окремих працівників. Зацікавленість у фінансових результатах банківської діяльності виявляють не лише її учасники, а й держава в цілому. На рівні окремих співробітників реалізацію цього принципу можна забезпечити високим рівнем оплати праці. Для банку згаданий принцип може бути реалізований у результаті здійснення державою оптимальної податкової політики та обґрунтованої амортизаційної політики. Складовою цього принципу є матеріальна відповідальність, що означає наявність визначеної системи відповідальності за ведення і результати основної банківської та фінансово-господарської діяльності. Форми організації матеріальної відповідальності можуть бути різними, але основні з них дві: індивідуальна та колективна. Фінансові методи цього принципу різні й регламентовані законодавством. Найефективніше зазначений принцип реалізується при організації у банку центрів відповідальності, які створю-

ють умови для розвитку трансфертного ціноутворення [3, 239].

Принцип підвищення прозорості фінансових результатів діяльності банку прямо корелює з вимогою, що діяльність банків регламентує держава. Тобто закони України, норми та нормативи НБУ обов'язкові для всіх банків і мають на меті гарантувати профілактику кризових явищ та безпеку банківської системи. Крім того, банки зобов'язані для формування публічних рейтингів публікувати свою фінансову звітність, у якій мають адекватно відображати схильність до різноманітних ризиків, надавати відомості для формування публічних рейтингів, створювати умови для збільшення прозорості фінансових результатів діяльності банків, виконання вимог міжнародних стандартів звітності.

Принцип забезпечення фінансовими резервами спричинений специфікою умов банківської діяльності, якій притаманна велика кількість ризиків: валютний, кредитний, процентний, операційний, ліквідності тощо. У поєднанні з визначеними ризиками, які створюють можливість неповернення вкладених в активні операції запозичених і залучених ресурсів, банк при організації відносин із клієнтом добровільно і самостійно на свій страх та ризик реалізовує процеси управління ними на основі розробленої ним програми здійснення активних операцій. Реалізацією цього принципу є формування фінансових резервів та інших аналогічних фондів, здатних зміцнити фінансову стійкість банку в критичні моменти його діяльності. Важливе значення у процесі вирішення цих завдань мають резерви, що формують сучасні банківські установи. Викладене підтверджує необхідність використання такого принципу фінансів банку, як забезпечення фінансовими резервами. Слід відзначити, що у практиці організації фінансової діяльності банків широко застосовують термін "резерви" або "резерв". До того ж часто лексичне навантаження цього терміна абсолютно різне [4, 16]. Резерви можуть бути як фондами, кредитними ресурсами банку, так і просто сумою коштів на контрактивному рахунку. Викорис-

тання терміна “резерви” (provisions), на нашу думку, відносно відшкодування втрат по кредитних операціях дещо неадекватне, оскільки зазначений термін неправильно тлумачить економічне значення створення цих резервів. Насправді в банку не створюється резерв як запас грошових коштів, а використовується для підтвердження зменшення реальної вартості кредитного портфеля банку. Нині банки України формують та використовують такі види фондів і резервів: статутний, резервний, фонди економічного стимулювання, фонди емісійних різниць, обов’язкові резерви (ФОР), резерви для страхування вкладів фізичних осіб для компенсацій збитків від активних операцій, які, у свою чергу, поділяються на такі різновиди: резерв під кредитні операції, резерв під операції з цінними паперами, резерв під дебіторську заборгованість та резерв майбутніх витрат і платежів тощо. На нашу думку, резерви банку необхідно розглядати й аналізувати на двох рівнях. По-перше, це ті резерви, які формують усі суб’єкти господарювання; по-друге, це ті, що сприяють виконанню основної функції банку на фінансовому ринку — забезпечення руху фінансових потоків. Варто зазначити, що з теоретичного погляду, резерви банку — це частина його капіталу, що сформована за рахунок прибутку і залишається в розпорядженні банківської установи. Резерви можна використовувати на покриття непередбачених збитків (тобто збитків, виникнення яких неможливо було передбачити заздалегідь і списати на рахунок витрат) і здійснення інших платежів, що, відповідно до законодавства, необхідно здійснювати за рахунок цього фонду. До таких платежів належить, зокрема, виплата дивідендів за привілейованими акціями у випадку недостатності прибутку минулих років.

Резервні фонди разом зі статутним фондом та нерозподіленим прибутком установи становлять основне джерело капіталу для банку і є складовою основного капіталу. Основна відмінність між ними полягає в рівні можливостей банку використовувати кошти з фондів для покриття витрат і збитків. Нероз-

поділений прибуток, що залишається в розпорядженні банку, можна використовувати практично без обмежень, а кошти з резервного фонду — тільки за чітко визначеними цілями. Варто зауважити, що обов’язкові резерви банку — це кошти банківської установи, які зберігають у центральному банку відповідно до передбачених чинним законодавством нормативів для забезпечення деяких своїх операцій. Під час розрахунків суми резервів цього виду особливого значення набуває норма обов’язкових резервів, тобто встановлене законом або рішенням центрального банку процентне співвідношення суми обов’язкових резервів, які утворюються за окремими статтями банківських пасивів, до суми грошових зобов’язань за цими статтями [5, 110]. Резерви страхування вкладів фізичних осіб за своєю природою — це частина коштів, які банківська установа отримала від фізичних осіб (безстрокові й термінові депозити) і зарезервовані у ліквідній формі для забезпечення мінімізації ризику їх використання та можливості погашення вкладів. Відомі дві основні схеми страхування: централізована і децентралізована. Централізована передбачає створення міжбанківського фонду страхування або гарантування депозитів, засоби якого формують за рахунок внесків (первинних, регулярних і спеціальних) банків, що здійснюють операції з депозитами фізичних осіб. У такому випадку кошти фонду спрямовують, як правило, на здійснення неризикованих активних операцій: придбання державних цінних паперів тощо, а вкладникам усіх без винятку банків — учасникам фонду у випадку погіршення платоспроможності банку гарантовано повернення внесків у межах визначеного ліміту. При цьому, якщо “страждає” один банк, претензії його вкладників можуть бути задоволені за рахунок внесків інших банків (тобто спрацює схема солідарного страхування).

Децентралізована схема передбачає створення страхового резерву (пулу) безпосередньо на рівні банку. У такому випадку резервуванню підлягає, як правило, визначений відсоток вкладів фізичних осіб (індивідуальний принцип страхування), а при

нестачі резервних коштів виникає проблема компенсації залишкових вкладників. Децентралізований резерв має, з одного боку, бути у ліквідній формі, а з другого боку — давати визначений дохід комерційному банку, оскільки внески фізичних осіб є платним джерелом коштів, і у випадку розміщення їх у неприбуткові операції банк матиме збитки від негативної процентної маржі. Тому компроміс між ліквідністю і прибутковістю знаходять, як правило, у вигляді державних цінних паперів. Отже, найпродуктивнішим механізмом є централізована схема страхування, оскільки вона забезпечує вищий рівень гарантій для фізичних осіб і можливість коригування необхідної суми страхового внеску залежно від зміни внутрішніх або зовнішніх факторів страховика. В Україні на сучасному етапі фактично діє практика централізованого резервування: поряд із наявністю фонду гарантування внесків фізичних осіб банки резервують визначений відсоток від суми залучених вкладів фізичних осіб. Крім згаданих резервів, банки формують резерви за активними операціями: кредитними, операціями з цінними паперами та дебіторську заборгованість. Банк самостійно визначає обсяги своїх прибутків та витрат, джерело поповнення кредитних ресурсів, спрямування вкладів капіталу з метою отримання прибутку. Держава регламентує тільки обсяги прибутку, що підлягають внеску в бюджетну систему шляхом встановлення відповідних податкових ставок. Чистий прибуток регламентований нормами НБУ, які дають змогу формувати його за рахунок обсягу створених резервів під проблемні активні операції.

Принцип саморегулювання банківських установ пов'язаний з необхідністю виконання основного завдання регулювання фінансової діяльності банку з метою збереження його фінансової стійкості. Особливості формування та використання фінансових потоків банківських установ передбачають спроможність банку до саморегулювання, яке має важливе значення для формування та використання прибутку банків і збереження стійкості банківської системи. Такий принцип фінансів

банку, як саморегулювання, створює умови для взаємопов'язаних скоординованих дій щодо регулювання його діяльності, спрямованих на ефективне управління банківськими ризиками з метою збереження стійкості в умовах постійних змін у навколишньому середовищі [6, 415]. Необхідність використання зазначеного принципу організації фінансів банку зумовлена необхідністю розв'язання проблем практичної реалізації процесів банківського саморегулювання, що є, на наш погляд, результатом прояву діалектичного взаємозв'язку процесів самоорганізації, саморозвитку та регулювання фінансових відносин. Недооцінка цього принципу організації фінансів банку призводить до зниження ефективності дій, спрямованих на підтримку фінансової стійкості банківської системи, та збільшує питому вагу невизначеності, що заважає розвитку процесів прогнозування поведінки банку і банківської системи в цілому.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо сформулювати такі висновки. По-перше, використання згаданих принципів управління фінансами банку створює основу до його сталого розвитку та підвищення ефективності фінансових відносин. Реалізація вимог наведених принципів проявляється у створенні умов для збереження фінансової стійкості банку. По-друге, дослідження особливостей формування та функціонування фінансів банку потребує ґрунтовного аналізу його функцій і принципів управління фінансами банку. Фінансова стійкість банківської системи визначається обсягами капіталу, створених фондів та резервів, які формують на засадах використання принципів організації фінансів банку у взаємозв'язку з функціями управління фінансовою діяльністю. По-третє, у сучасних умовах розвитку банківського сектору, а також з огляду на нові виклики, що постають у процесі управління фінансами банків, дотримання та забезпечення досліджених нами принципів видається однією з ключових заповорок гарантування стабільності функціонування як окремо взятих банків, так і банківської системи в цілому.

Література

1. Зверяков М. І. Сучасна економіка як об'єкт економічної теорії: монографія / М. І. Зверяков. — О.: Пальміра, 2008. — 173 с.
2. Вожжов А. П. Процессы трансформации банковских ресурсов: Монография / А. П. Вожжов. — Севастополь: Изд-во "СевНТУ", 2006. — 339 с.
3. Кузнецова Л. В. Процеси ціноутворення у фінансовій діяльності банку: Монографія / [Л. В. Кузнецова, Л. В. Жердецька, Д. В. Завадська та ін.] / Одеський держ. екон. ун-т. — О.: Видавництво "Атлант", 2008. — 372 с.
4. Кузнецова Л. В. Організація планування фінансової діяльності банку: Монографія / Л. В. Кузнецова, Ю. К. Маслов / Одеський держ. екон. ун-т. — О.: Пальміра, 2006. — 247 с.
5. Масленченков Ю. С. Финансовый менеджмент банка: Учеб. пособие [для студ. высш. учеб. завед.] / Ю. С. Масленченков. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 399 с.
6. Бланк И. А. Управление денежными потоками: Монография / И. А. Бланк. — К.: Ника-Центр, 2007. — 752 с.

Систематизовано принципи управління фінансами комерційних банків. У сучасних умовах розвитку банківського сектору, а також з огляду на нові виклики, що постають у процесі управління фінансами банків, системне втілення принципів управління видається однією з ключових запорук гарантування стабільності функціонування як окремо взятих банків, так і банківської системи в цілому.

Систематизированы принципы управления финансами коммерческих банков. В современных условиях развития банковского сектора, а также учитывая новые вызовы, возникшие в процессе управления финансами банков, системное воплощение принципов управления является одной из ключевых основ обеспечения стабильности функционирования как отдельно взятых банков, так и банковской системы в целом.

Systematized the principles of financial management of commercial banks. In the present conditions of the banking sector and in view of the new challenges in the management of the finances of banks, system implementation management principles issued by one of the keys to guarantee stability of both individual banks and the banking system as a whole.

Надійшла 28 жовтня 2013 р.